

Внесок О.Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України

Олександра Яківна Савченко — знаний учений в Україні. Вона пройшла складний і творчий шлях від учителя до академіка, постійно поєднуючи педагогічну, наукову, організаційно-управлінську діяльність. Про багатогранність наукових пошуків Олександри Яківни свідчить її значний історико-педагогічний доробок, що потребує глибокого вивчення та осмислення. Гортаючи з великим зацікавленням і повагою сторінки численних праць ученої, розуміємо їх важливість як для історії педагогіки, так і для сучасної освітньої практики, бо вони вирізняються глибиною аналізу і прогностичністю векторів.

Неабиякий інтерес становлять праці О.Я. Савченко 90-х років минулого століття, присвячені *реформуванню освітньої галузі в Україні першого десятиліття її незалежності* в умовах трансформації суспільної парадигми, переходу від авторитарної до особистісно орієнтованої парадигми освіти. Серед них виділимо такі: „*Реформування змісту початкової освіти*”, 1996; „*Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом*”, 1997; „*Основні напрями реформування шкільної освіти*”, 1998; „*Зміст шкільної освіти на рубежі століть*”, 1999; „*Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти*”, 1999; „*Закон про загальну середню освіту — нові умови її стабільного розвитку*”, 1999 та ін. [248; 269; 286; 304; 320; 295].

Характерною ознакою наведених статей, де Олександра Яківна висловлює свої міркування щодо реформування змісту шкільної освіти „як своєрідної моделі вимог суспільства до підготовки молодих поколінь до життя” в умовах державотворення, є звернення до попереднього вітчизняного досвіду [248, с. 4]. „Наприкінці ХХ

**Лариса
БЕРЕЗІВСЬКА,**
доктор
педагогічних наук,
професор,
головний
науковий
співробітник
Інституту
педагогіки НАПН
України

ст. можна ретроспективно глянути на те, коли, чому і як змінювався зміст шкільної освіти, що було позитивним і негативним у цьому”, — зазначає учена [269, с. 2]. Вона вводить до наукового обігу термін „історичні уроки” минулого.

Цінним є те, що О.Я. Савченко визначила етапи розвитку змісту шкільної освіти в Україні з початку 20-х років і до кінця ХХ ст., основні позитивні та негативні тенденції в контексті суспільно-політичних та педагогічних детермінант. І найголовніше — на основі ретроспективного аналізу розкрила організаційно-педагогічні засади реформування змісту шкільної освіти в незалежній Україні, окреслила пріоритетні питання цього процесу та запропонувала шляхи їх розв’язання.

Закцентуємо увагу на статті „Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом”, де Олександра Яківна як заступник міністра освіти України підбила підсумки реформування шкільної галузі України в умовах розбудови державності (1991—1997), зокрема окреслила позитивні (розвиток шкіл нового типу; зростання кількості учнів, які навчаються українською мовою; відродження освіти національних меншин; створення національного навчально-методичного забезпечення освіти тощо) і негативні (вплив фінансової кризи на випуск підручників; зменшення контингенту шестирічних першокласників; погіршення здоров’я і перевантаженість дітей; недостатнє фінансування шкіл тощо) її зміни [269].

Як ми вже зазначали, О.Я. Савченко у своїх працях критично і конструктивно аналізує національну освітню нормативно-правову базу. І це не випадково, бо на основі законодавчих положень, серед яких, на жаль, є й ті, що з певних причин залишаються гаслами, змінюється освіта. Так, розкриваючи історію створення, зміст, виняткове значення в житті України Закону про загальну середню освіту (1999), Олександра Яківна визначила позитивні, задекларовані на державному рівні зміни, окреслила шляхи реалізації Закону [295].

На нашу думку, наведені вище праці є надзвичайно цінними, бо збагачують історико-педагогічне знання і є джерельною базою для написання дисертацій та інших наукових розвідок, присвячених розвитку шкільної освіти в Україні останнього десятиріччя ХХ ст.

Важливі в історико-педагогічному ракурсі і праці О.Я. Савченко, присвячені *творчій спадщині В.О. Сухомлинського*, а саме: „*Висок В.О. Сухомлинського в теорію розвивального навчання*”, 1983; „*Цілі освіти у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського*”, 1996; „*Реформування змісту шкільної освіти в контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського*”, 1999; „*Екологія дитинства: В.О. Сухомлинський і сучасна початкова школа*”, 2000; „*Гуманізм дидактики В.О. Сухомлинського*”

го”, 2001; „Гуманізм педагогіки Василя Сухомлинського”, 2003; „Школа культури — діалог з В.О. Сухомлинським”, 2006; „Художні твори для дітей як джерело виховання цінностей”, 2011; „Розвиток особистості школяра — стрижнева проблема творчості В.О. Сухомлинського”, 2011 та ін. [211; 254; 302; 319; 339; 401; 476; 617; 619]. Обрані Олександром Яківною проблеми для написання статей відповідають нинішнім потребам шкільної практики та розвитку педагогічної науки.

Зазначені праці характеризуються оригінальним підходом автора до аналізу творчого доробку В.О. Сухомлинського: „по-перше, з погляду реалізації у сучасній педагогічній діяльності надбань, окреслених у спадщині Сухомлинського, і по-друге, виділення педагогічних ідей, які належить активно пропагувати, методично забезпечувати і впроваджувати зараз, враховуючи потреби розбудови національної системи освіти” [211, с. 22].

Так, Олександра Яківна переконливо доводить, що В.О. Сухомлинський, розвиваючи і поглиблюючи ідеї гуманної педагогіки, „збагатив теорію і практику розвивального навчання у всіх його виявах, визначенні мети, функції, розкритті дидактико-методичних засобів його реалізації на різних вікових етапах розвитку школярів” [211, с. 24]. Розмірковуючи над сутнісними характеристиками категорії „цілі освіти” у спадщині В.О. Сухомлинського, Олександра Яківна виокремлює створений ним ідеал справжньої людини, яка може бути нашим сучасником, і аргументує думку про те, що „ідеал справжньої людини визначений Сухомлинським на засадах загальнолюдських цінностей і народної педагогіки” [254, с. 36]. Шукаючи орієнтири в оновленні змісту шкільної освіти, учена звертається до творчої спадщини В.О. Сухомлинського, зокрема актуалізує його погляди на проблеми формування змісту шкільної освіти, співвідношення різних освітніх галузей протягом навчання, розкриття можливостей загальної середньої освіти для розвитку інтелектуальної, етичної, громадянської, почуттєвої та інших сфер особистості [302, с. 4].

У процесі дослідження спадщини видатного педагога, якого в різних працях О.Я. Савченко називає „великим патріотом рідної землі, чорноробом на многотрудній освітянській ниві”, „Великим учителем і Павлиша”, „українським просвітителем”, „педагогом світового рівня”, „педагогом-гуманістом”, „людиною енциклопедичних знань” тощо, вчена дійшла висновку, що його теорія є „цілісною системою, ґрунтується на глибокому всебічному знанні щоденної власної практики, аналізі досвіду вчителів, тисяч конкретних дитячих характерів”. Тому „є певна умовність у наших прагненнях окремо досліджувати питання теорії виховання, дидактики, методики, школознавства у спадщині вченого”. „Про що б не писав Василь Олександрович, він

завжди розкривав педагогічне явище всебічно”, — наголошує вчена [339, с.100].

На думку Олександри Яківни, найголовнішими гранями педагогічної системи В.О. Сухомлинського є утвердження гуманістичних, культуротворчих функцій освіти; самоцінності дитинства; природовідповідність, індивідуалізація навчання і виховання та ін. А на сучасному етапі оновлення шкільної освіти, як вважає науковець, варто здійснювати „конкретні кроки у створенні „школи радості”” [401, с. 5]. Поглиблюючи ці ідеї, О.Я. Савченко доходить висновку, що В.О. Сухомлинський створив цілісну педагогічну систему всебічного розвитку школярів в умовах масової загальноосвітньої школи сільської місцевості; визначив і обґрунтував нові цілі й цінності шкільної освіти на засадах гуманізму, поєднання індивідуалізації з „мудрою владою колективу”, всебічного вивчення особистості школяра, запровадження інноваційних, організаційних і методичних засобів діяльності педагогічного колективу щодо створення у школі виховного і розвивального середовища [617, с. 21].

Привертає увагу здійснений О.Я. Савченко цілісний аналіз літературно-художньої спадщини В.О. Сухомлинського. Так, вона доводить, що Василь Олександрович створив „авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова”, яка була інноваційним явищем педагогічної дійсності того часу, стимулювала інноваційний рух учителів початкових класів упродовж наступних десятиліть. Олександра Яківна окреслила характерні ознаки цієї системи (перехід автора від класової моноідеології до гуманістичних засобів „піднесення особистості” вихованців, органічний зв'язок творів з життям, образне втілення в них чіткої виховної ідеї; високий виховний і розвивальний потенціал художніх творів тощо), розробила рекомендації щодо застосування творів педагога на уроках читання в початковій школі [619].

Безперечно, теоретико-методологічні підходи О.Я. Савченко до вивчення творчої спадщини В.О. Сухомлинського як джерела розв'язання актуальних проблем сучасної педагогічної теорії і практики концептуально обґрунтовані, виражені й потребують осмислення науковцями, вчителями, управлінцями тощо.

Важливими для історико-педагогічної науки є статті Олександри Яківни, присвячені *розвитку сухомлиністики*, зокрема *історії та діяльності Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського*. „Товариство послідовників ідей Василя Сухомлинського”, 1998; „Розвиток сухомлиністики за десять років”, 2003; „Здобутки „року В.О. Сухомлинського” в Україні та за її межами”, 2004; „Вивчаємо спадщину В.О. Сухомлинського”, 2005 та ін. [287; 417; 432; 448].

У зазначених статтях учена показує розвиток сухомлиністики в Україні та за її межами. Це і зміст, результати та значення діяльності Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського, організаційні засади проведення всеукраїнських та міжнародних конференцій, педагогічних читань; роль співорганізаторів; тематика виступів учасників заходів, дискусійні проблеми; публікація праць педагога, збірників конференцій, проведення всеукраїнських конкурсів студентських робіт; аналіз тематики захищених дисертацій; упровадження ідей В.О. Сухомлинського в педагогічний досвід сучасної школи; діяльність Павліської школи тощо. Олександра Яківна вважає, що педагогічні читання дають змогу шороку „обмінятися думками, міркуваннями з різних проблем сучасної освіти, зіставити різні точки зору на її розвиток, здійснити порівняльний аналіз поглядів В.О. Сухомлинського в контексті світової педагогіки” [287, с. 4]. Вона доводить, що з кожним роком коло прихильників та послідовників видатного педагога зростає, а його ідеї об’єднують не лише вітчизняних педагогів, а й педагогів усього світу.

Загалом багатоаспектна, самовіддана та плodотворна діяльність О.Я. Савченко як голови Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського, ґрунтовні виступи на щорічних педагогічних читаннях, а також численні праці, присвячені творчій спадщині В.О. Сухомлинського, є важливим внеском у розвиток сухомлиністики, передусім вивчення, популяризації та впровадження у шкільну практику ідей видатного українського педагога. І ми, сучасні дослідники, беручи приклад з Олександри Яківни, маємо „ще більше докладати зусиль, щоб досліджувати, розширювати й доглядати освітянське поле, засіяне зернами ідей Сухомлинського” [417, с. 3].

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що в одній статті неможливо охопити та представити увесь спектр ідей історико-педагогічного характеру, висловлених українським педагогом, академіком Олександром Яківною Савченко — людиною, яка всією душею вболіває як за розвиток науки, освіти, вчителя, учня в цілому, так і за кожну людську долю зокрема. На основі аналізу праць Олександри Яківни і переконаністю можна говорити про її велике поцінування історії педагогіки як науки, що містить витоки сучасного розвитку освіти та прогностичні вектори.